

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ В ЕКОНОМІЧНО РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ

У статті розглянуто особливості ціноутворення на продукцію сільського господарства в країнах ЄС, США, Канаді та зроблено пропозиції щодо використання досвіду зарубіжних країн у розвитку аграрного ринку України.

Ключові слова: аграрна політика, аграрний ринок, ціноутворення, ціни, державна підтримка, сільське господарство, ціновий механізм, дотації.

I. Вступ

Розвиток аграрного ринку України безпосередньо залежить від системи ціноутворення та ролі держави в цьому процесі. Відомо, що на ринках основних сільськогосподарських товарів (продукції рослинництва – зерна, овочів і тваринництва – молока, м'яса) спостерігається значне сезонне та річне коливання цін, що значно впливає на рівень прибутковості сільського господарства.

Крім того, система ціноутворення, яка існувала в умовах адміністративно-планової системи управління економікою України, мала витратний характер та потребувала удосконалення, тому що не забезпечувала високого рівня продуктивності праці, який існував у розвинутих країнах. Отже, не зовсім коректно переносити співвідношення між цінами, яке існувало за такої системи ціноутворення, в нинішню систему ціноутворення.

Особливістю ціноутворення й ціни на сільськогосподарську продукцію є те, що за більшістю її видів виявляється сезонне коливання цін. Зокрема, на зерно, соняшник, овочі, баштанні ціни істотно знижуються під час масового збору врожаю і в початковий після збирання період. Надалі ціни починають зростати й нерідко досягають свого максимуму з наближенням наступного збирального сезону (зерно, соняшник). На окремі види тваринницької продукції, наприклад, молоко, яйця, сезонне коливання цін пов'язане зі зміною обсягу виробництва і пропозиції продукції протягом року. З настанням осені зменшується надій корів і знижується несучість курей, тому зменшується пропозиція молока і яєць на аграрному ринку, і як наслідок – зростають ціни на ці види продукції. З настанням весни і в літню пору, коли зростає продуктивність тварин, ціни на цю продукцію знижуються.

Наявність такої обставини потребує вживання спеціальних організаційно-економічних

заходів на макро- і мікрорівнях з метою зменшення сезонного коливання цін, від якого часто потерпають аграрні підприємства.

У цьому аспекті цікавим для України є досвід розвинутих зарубіжних країн щодо державної підтримки ціноутворення на сільськогосподарську продукцію.

Проблема ціноутворення на продукцію сільського господарства досить широко розглядалася у вітчизняних наукових виданнях. Окремо слід відзначити праці М.Я. Дем'яненка, П.Т. Саблука, О.М. Шпичака та ін. [2–5].

II. Постановка завдання

Метою статті є узагальнення досвіду економічно розвинутих країн щодо ціноутворення на сільськогосподарську продукцію та розробка рекомендацій з використання цього досвіду в розвитку аграрного ринку України.

III. Результати

Істотною особливістю сільського господарства і ринку сільськогосподарських товарів є те, що тут діє рентний принцип ціноутворення, пов'язаний з обмеженістю землі як природного ресурсу і, насамперед, її найбільш родючих ділянок. Тому аграрні підприємства, які мають кращі й середні за родючістю землі, реалізуючи свою продукцію за ринковими цінами, що склалися під дією попиту і пропозиції та інших ціноутворювальних факторів, одержують, крім "нормального прибутку", диференціальну ренту. Водночас підприємства з відносно гіршими землями за середнього рівня господарювання одержують лише "нормальний" дохід (прибуток) як різницю між ринковою ціною на продукцію і витратами на її виробництво [1].

Сьогодні основним змістом аграрної політики більшості економічно розвинутих країн є державна підтримка аграрного сектору за допомогою різних субсидій, дотацій і пільг. У деяких країнах державні фінансові вкладення в сільське господарство в 1,5–2 рази перевищують ринкову вартість його продукції. Державна підтримка сільського

господарства та харчової промисловості відіграла основну роль у різкому збільшенні виробництва продовольства в країнах, що є на сьогодні його найбільшими експортерами – у США, Канаді, країнах ЄС.

Можна виділити заходи прямого і непрямого державного субсидування. До заходів прямого державного субсидування належить підтримка доходів сільгоспвиробників, яка полягає у:

- прямих державних компенсаційних платежів;
- платежах при збитках від стихійних лих;
- платежах за збитки, пов'язані з реорганізацією виробництва (виплати за скорочення посівних площ, вимушений збір худоби тощо).

До заходів непрямого державного регулювання АПК належать:

- цінове втручання на ринку продовольства за допомогою підтримки внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію, встановлення квот, тарифів, податків на експорт та імпорт продовольства;
- компенсація витрат сільгоспвиробників на придбання засобів виробництва шляхом надання субсидій на придбання добрив, отрутохімікатів і кормів, виплату відсотків за отриманими кредитами, виплати із страхування майна;
- сприяння розвитку ринку, що передбачає виділення державних коштів на розробку і здійснення ринкових програм, субсидії на зберігання продукції та транспортні роботи з перевезень продукції;
- сприяння розвитку виробничої інфраструктури, яка передбачає виділення державних коштів на проведення заходів довгострокового характеру, що забезпечують зростання ефективності виробництва – субсидії на будівництво виробничих приміщень, здійснення іригаційних проектів, рекультивацию земель, а також на сприяння створенню фермерських об'єднань.

У структурі державних субсидій зарубіжних країн найбільшу питому вагу мають кошти на підтримку цін. У сучасних концепціях ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в країнах з розвинутою ринковою економікою передбачається активне державне втручання у формування й регулювання цін. Система державного регулювання цін практично в усіх країнах з розвинутою ринковою економікою однакова і передбачає:

- встановлення верхніх і нижніх меж коливання цін та індикативної або умовної ціни, яку прагне підтримувати держава;
- скупівлю або продаж продукції, що не швидко псується, з метою товарної інтервенції та підтримання бажаного рівня цін.

Політика аграрних цін і фермерських доходів у розвинутих країнах передбачає,

перш за все, організацію дослідження таких економічних показників, як: витрати виробництва за групами спеціалізованих господарств (країни ЄС) або за видами виробництва (США), паритет цін на промислову і сільськогосподарську продукцію, прибутковість ферм і галузей виробництва.

У результаті формується детальна інформаційно-статистична система даних, необхідна, по-перше, для регулярного впливу на ринкові ціни і, по-друге, для впливу на виробництво, рівень доходів, нагромаджень, інвестицій.

У рамках державної підтримки сільського господарства США існують два види цін:

- цільові (гарантовані) ціни, які поширюються на найбільш важливі види сільськогосподарської продукції. Рівень цільових цін розрахований таким чином, щоб вони гарантували рівень доходу для самофінансування розширеного відтворення на фермах із середнім і зниженим рівнями витрат. Реалізація фермерської продукції відбувається за ринковими цінами, які можуть бути вище, нижче або дорівнювати цільовим. Але в кінці року (іноді і протягом року за авансовими платежами) фермер отримує різницю між цільовою ціною і ціною реалізації, якщо остання нижче. Таким чином, саме цільова ціна є економічною реальністю для фермера, тобто остаточною ціною реалізації, яку стали називати гарантованою;
- заставні ціни (заставні ставки). За заставною фіксованою ціною фермер здає в Товарно-кредитну корпорацію (далі – ТКК) під заставу всю продукцію в разі, якщо ринкові ціни складаються нижче від заставної ціни. Закладена продукція протягом 9 місяців може бути викуплена фермером. Якщо цього не відбудеться, то вона переходить у власність ТКК, а фермер отримає за неї грошову компенсацію за заставною ціною (ставкою) за вирахуванням витрат на зберігання. Заставна ціна (ставка) являє собою нижню межу гарантованих цін на сільськогосподарську продукцію. Якщо протягом 9 місяців світові ціни виявляться нижчими від заставної ставки, то фермер може викупити здану продукцію за цінами світового ринку. Тим самим фермер отримує чистий прибуток через різницю між заставною ставкою і ціною світового ринку.

Федеральний уряд та уряди провінцій Канади разом відповідають за реалізацію сільськогосподарської політики. Уряд провінції забезпечує приблизно половину бюджетних витрат на сільськогосподарські заходи.

У країнах ЄС функціонує дещо інший ціновий механізм: на порівняно високому рівні встановлені цільові або орієнтирні ціни, що гарантують середнім і великим за розмірами

виробництва фермерським господарствам певний рівень доходу. Функцію мінімальних цін виконують ціни втручання. За цими заздалегідь фіксованими цінами сільськогосподарську продукцію у фермерів закупають державні закупівельні організації, що є дієвим засобом проти зниження ринкових цін нижче від встановленого мінімуму.

У всіх країнах Західної Європи діє механізм гарантованих цін на сільськогосподарську продукцію.

Так, у Фінляндії діють три види цін: цільові, дотаційні і додаткові. Щорічно Міністерство сільського і лісового господарства визначає цільові ціни і затверджує їх за погодженням із Центральною організацією сільськогосподарських товаровиробників. Протягом року ці ціни можна коригувати з урахуванням темпів інфляції. Базисом цільових цін є цінова модель, розроблена за калькуляцією собівартості виробництва найважливіших сільськогосподарських продуктів у господарствах південних районів країни, тобто з кращими умовами виробництва. Для районів з найгіршими умовами передбачені дотації. Дотаційні ціни встановлюють за тією самою процедурою, що і гарантовані, але на сільськогосподарську продукцію, що йде на експорт. При цьому, якщо фермери виробляють продукцію, яка експортується з витратами вище від дотаційних цін, то збитки їм не відшкодовують. Більше того, якщо вони перевищили квоти виробництва продукції на експорт, то надлишки не підлягають оплаті за дотаційними цінами. На сільськогосподарську продукцію, вироблену понад встановлені державні квоти, передбачено додаткові ціни, які варіюються залежно від ситуації, що склалася на внутрішньому ринку в окремо взятому районі країни (вони, як правило, нижче від цільових цін).

У Польщі основним інструментом аграрної політики є підтримка ринкової ціни, яка здійснюється шляхом застосування квот на виробництво, інтервенційної закупівлі, імпорتنих тарифів та експортних субсидій.

Головним інструментом регулювання аграрної політики Угорщини є підтримка шляхом виплат у розрахунку на одиницю площі та виплат на використання матеріально-технічних ресурсів. Регулювання продовольчого ринку ґрунтується на системі інституційних цін, державних закупівель, програмах зберігання й експортних субсидіях. Щороку Служба регулювання сільськогосподарського ринку встановлює гарантовані ціни (на пшеницю, кормову кукурудзу, яловичину, свинину та молоко), також індикативні (довідкові) ціни (на яловичину, свинину та молоко), оголошує мінімальні та максимальні інтервенційні ціни (на пшеницю, кормову кукурудзу, яловичину, свинину, молоко,

цукрові буряки та цукор). Втручання держави відбувається тоді, коли ринкова ціна є меншою (більшою) за мінімальну (максимальну) інтервенційну ціну [6].

Особливістю ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в розвинутих країнах є диференціація цільових (гарантованих) цін за місяцями господарського року в межах до 10% їх середньорічного рівня. Це передбачено з метою компенсації витрат фермерам за зберігання нереалізованої продукції безпосередньо у своїх господарствах або на оплату тарифів комерційних державних складів. В останньому випадку проводиться часткова компенсація збитків від втрат сільськогосподарської продукції при зберіганні.

Один з найважливіших показників державного регулювання сільського господарства в розвинутих країнах – рівень бюджетної підтримки фермерських цін на вироблену продукцію. Цей показник відображає відношення всіх цінових і позацінових бюджетних дотацій на виробництво та реалізацію (в тому числі на експорт) певної сільськогосподарської продукції за її фермерською ціною. Починаючи з 1980-х рр., рівень бюджетної підтримки фермерських цін підвищився з 14,7 до 35,8%, у тому числі на рослинницьку продукцію – з 8,5 до 47%, тваринницьку – з 20 до 28,5%.

Отже, загальною основою ціноутворення в АПК зарубіжних країн є приведення закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію у відповідність із суспільно необхідними витратами на її виробництво та реалізацію. При цьому прагнуть урахувувати рівень і динаміку світових цін. Найважливішою функцією ціни залишається регулювання доходів сільського господарства для подальшого розвитку галузі. Система ціноутворення передбачає оперативне стеження за динамікою цін на засоби виробництва, витрат і доходів у сільському господарстві, цін на кінцеву продукцію і послуги АПК.

Крім цінового механізму, загальні для ЄС норми організації та регулювання ринків сільськогосподарської сировини і продовольства включають контроль за наданням бюджетних дотацій (національний аспект), а також загальноєвропейські заходи, спрямовані на забезпечення доходів виробників, підтримання на певному рівні роздрібних цін, що дає змогу уніфікувати умови конкуренції як у сфері виробництва, так і у сфері збуту. Основним прагненням наднаціональних органів ЄС є пошук засобів і методів у сфері підтримки виробника, які забезпечували б йому приблизно рівні позиції в кожній окремій країні.

У ЄС національні дотації надаються в рамках загальноєвропейської дотаційної політики відповідно до її принципів. Будь-

яка інша допомога, що створює умови найбільшого сприяння в рамках будь-якої окремої країни, заборонена. Це, зокрема: цінові втручання (надбавки до цін), регулювання обсягів виробництва, висока компенсація за експортну продукцію. Разом з тим, національний уряд бере участь у фінансуванні та проведенні заходів щодо підвищення якості виробленої продукції, забезпечення ветеринарного нагляду, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, охорони навколишнього середовища, стимулювання виробництва у так званих проблемних районах, забезпечення мінімального рівня доходів дрібним господарствам.

Крім того, бюджетна підтримка може надаватися як державами-членами ЄС, так і автономними утвореннями (автономні райони Італії, департаменти та райони Франції, округи в Німеччині) або федеральними державами (землі Німеччини), які мають свої бюджети (надходження від податків). Однак визначено, що абсолютна сума субсидій на інвестиції не повинна перевищувати заданого обсягу.

Таким чином, загальноєвропейська політика в аграрному секторі спрямована на чітку організацію ринків збуту, підтримання фермерських доходів, допомогу в реалізації надлишків продукції і вирішення інших проблем.

Національна аграрна політика в країнах ЄС є продовженням Єдиної аграрної політики, однак існують відмінності в напрямках і методах фінансування сільського господарства. Наприклад, на підтримку виробництва та ринків на додаток до системи ЄС Данія витрачає третину свого сільськогосподарського бюджету, Великобританія та Ірландія – відповідно, 15 і 20%. Майже всі країни половину національних сільськогосподарських бюджетів витрачають на структурну політику (сюди входять модернізація й укрупнення ферм, поліпшення землі та інших сільськогосподарських ресурсів, поліпшення оперативної діяльності фермерів, скорочення виробничих витрат і розвиток районів з несприятливими умовами). За цими напрямками витрат спостерігаються значні відмінності. Наприклад, Великобританія спрямовує на програми модернізації майже третину свого сільськогосподарського бюджету, а Нідерланди та Люксембург – менше ніж 10%. У цілому в країнах ЄС на підтримку фермерів-початківців спрямовано в середньому 10% від аграрних бюджетів, у тому числі у Франції – 25%, у Великобританії та Ірландії ця стаття витрат незначна. На бюджетні програми “Дослідження і розробки” в середньому по ЄС спрямовується близько 10%, а в Нідерландах – майже 30% бюджету.

Особливо корисним для розвитку аграрного ринку України може бути досвід США із

субсидування сільського господарства. Бюджетні витрати США на сільське господарство залежать від економічної ситуації: в кризові роки їх значення різко зростає, у більш стабільні періоди рівень державного субсидування помітно знижується. Бюджетні кошти виділяються на фінансування таких програм:

- сільськогосподарські дослідження;
- організація маркетингу та інформації про ринки і ціни;
- кредитування;
- консервація і вилучення земель;
- підтримка цін, закупівля, компенсаційні платежі;
- підтримка фермерських постачальницьких і збутових кооперативів, ринкові замовлення;
- субсидування продовольства;
- експортні субсидії;
- міжнародна продовольча допомога.

У структурі витрат федерального бюджету США на сільське господарство головними є два напрями:

1) програми стабілізації доходів (на них припадає близько 60% бюджетних витрат за статтею “Сільське господарство”);

2) програми сільськогосподарських досліджень та обслуговування науки.

Необхідно відзначити, що найбільшу частку допомоги (близько 70% бюджетних коштів) отримують відносно великі господарства, що забезпечують високу ефективність ведення виробництва, а фактично бюджетним фінансуванням охоплена третина американських ферм.

У світовій практиці використовують різні інструменти стабілізації цін, що можна рекомендувати до впровадження на українському аграрному ринку, наприклад: сезонна стабілізація ціни, коли ціну на врожай повідомляють до початку посівних робіт, щоб виробники могли краще розподілити свої ресурси; коригування цін протягом року для стабілізації доходів виробників; коригування цін протягом року для контролю за інфляцією та підтримання сталого рівня бюджету споживачів.

IV. Висновки

Таким чином, досвід зарубіжних країн з розвинутою ринковою економікою свідчить про те, що в умовах розвинутого і динамічного продовольчого ринку управління виробництвом і реалізацією продукції виявляється ефективним при широкому втручанні держави у вигляді субсидій, дотацій, використання різноманітних інструментів стабілізації цін.

Ураховуючи недостатній розвиток ринкової інфраструктури України, держава повинна втручатися в процес ціноутворення на головні види аграрної продукції. На сучасному етапі держава здійснює регулювання правовими й адміністративними методами,

такими як квотування, ліцензування, контроль за цінами, доходами, валютним курсом, якістю продукції, екологічний контроль і пожежний нагляд, антимонопольний контроль за рівнем заробітної плати та соціальним становищем. Пряме економічне регулювання передбачає надання сільськогосподарським товаровиробникам субсидій і дотацій.

На рівні держави необхідно розробити заходи щодо посилення контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси. Причому такі заходи мають забезпечити перехід від прямого адміністративного контролю за цінами до їх непрямого регулювання методами ринкового характеру.

Список використаної літератури

1. Аграрна економіка : підручник / [Д.К. Семенда, О.І. Здоровцов, П.С. Котик, О.О. Шкільний, О.Л. Бурляй та ін. ; за ред. Д.К. Семенди та О.І. Здоровцова]. – Умань, 2005. – 318 с.
2. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України : наук. доповідь / за ред. І.І. Лукінова та П.Т. Саблука // Економіка України. – 2000. – № 8. – С. 3–36.
3. Фінансовий і ціновий механізм АПК в умовах переходу до ринку / [П.Т. Саблук, М.Я. Дем'яненко, О.М. Шпичак та ін. ; за ред. П.Т. Саблука, М.Я. Дем'яненка, О.М. Шпичака, Д.В. Полозенка]. – К : Урожай, 1993. – 352 с.
4. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990–2001 рр.) / за ред. О.М. Шпичака. – К. : ІАЕ, 2002. – 499 с.
5. Шпичак О.М. Принципи ціноутворення в АПК при переході до ринкової економіки / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 1995. – № 3. – С. 3–10.
6. Сеперович Н. Цінова ситуація та вплив держави на ціноутворення в аграрному секторі України [Електронний ресурс] / Н. Сеперович, О. Шевцов. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/agro/pub/ua/P2004_01_06_04.pdf.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2012 р.

Притула Н.М. Особенности ценообразования на сельскохозяйственную продукцию в экономически развитых странах

В статье рассмотрены особенности ценообразования на продукцию сельского хозяйства в странах ЕС, США, Канаде и сделаны предложения по использованию опыта зарубежных стран в развитии аграрного рынка Украины.

Ключевые слова: аграрная политика, аграрный рынок, ценообразование, цены, государственная поддержка, сельское хозяйство, ценовой механизм, дотации.

Prytula N. Features pricing on agricultural products in developed countries

The paper deals with the features of pricing for agricultural products in EU countries, USA, Canada, and made suggestions for using the experience of foreign countries in the development of the agricultural market of Ukraine.

Key words: agricultural policy, the agricultural market, pricing, prices, government support for agriculture, the price mechanism, subsidies.